

VARIA

XIII

Bratislava
Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV
Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV
2006

VARIA

XIII

Zborník materiálov z XIII. kolokvia mladých jazykovedcov
(Modra-Piesok 3. – 5. 12. 2003)

Zostavili
Mária Šimková – Katarina Gajdošová

Bratislava
Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
2006

zeckým oblastami. Dôležitá je aj metodika výskumu, pretože podrobne spracovanie korpusu si vyžaduje aj prácu v teréne. Bez respondentov by nebolo možné odkryť motívy vzniku jednotlivých názvov.

Literatúra

- BAUKO, Ján: Etymológia názvov horolezeckych cest v Súľovských skalách. In: Lingvistické konfrontácie. Lingvistický odborný seminár. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2003. CD-ROM.
- BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena. Bratislava: Veda 1996.
- CREASEY, Malcolm: Horolezectví. Dobřeňovice: Rebo Productions 2000.
- HATTINGH, Garth: Horolezectví. Praha: Svojka & Co. 1999.
- KEREŠOVÁ, Michaela – HOREČNÝ, Jaromír: Súľov a jeho nemí svedkovia davných čias. Žilina: Edis 2002.
- KRŠKO, Jaromír: Mikrosociálne toponymá. In: 13. slovenská onomastická konferencia. Bratislava: Esprima 1998, s. 115 – 119.
- KRŠKO, Jaromír: Mikroštruktúrne vzťahy v onymii. In: Slovenská reč, 2002, roč. 67, č. 3, s. 142 – 153.
- MAJTÁN, Milan: Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava: Veda 1996.
- PANČÍKOVÁ, Marta: Poľské a slovenské oronymá v Tatrách. In: Jazyková a mimo-jazyková stránka vlastných mien. Nitra 1994, s. 211 – 216.
- PAUER, Daniel: Slovenské skaly II. Piešťany: Tüssing press 2002.
- ŠTOLLMANN, Andrej: Súľovské skaly. Martin: Osveta 1974.
- UHLÁR, Vlad: Názvy vrchov z osobných mien. In: VI. Slovenská onomastická konferencia. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo SAV 1976, s. 223 – 231.

Problematika prípravy Hydronymie Slovenska

Jaromír Krško

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

Myšlienka spracovania hydronymie (vlastných mien tečúcich a stojatých vôd) v širšom (európskom) kontexte sa zrodila r. 1988 v nemeckom Mainzi. Autormi projektu Hydronymia Europaea boli W. P. Schmid, J. Udolph a K. Rymut, ktorí nadviazali na pôvodnú myšlienku H. Kraheho zo šesťdesiatych rokov. H. Krahe vypracoval projekt na spracovanie hydronymie Nemecka pod názvom Hydronymia Germaniae.

Spracovávanie slovenskej hydronymie sa však začalo už pred projektom Hydronymia Europaea – M. Majtán a K. Rymut spoločne spracovali r. 1985 povodie Oravy pod názvom *Hydronimia dorzecza Orawy* (1985). Práve táto monografia, forma spracovania hesla, metodika výskumu hydronymie sa stala metodologickým východiskom pre spracovanie hydronymie Európy.

Komplexne spracovať povodia na Slovensku sa pokúša projekt Hydronymia Slovenska, ktorý sa snažíme prezentovať v tomto príspevku. Myšlienka spracovania všetkých povodí Slovenska rezonovala vo vedeckej komunité už dávnejšie, konkrétnie podoby dostať projekt v roku 2003. Celý projekt bude zhrnuť všetkých samostatne publikovaných projektov jednotlivých povodí Slovenska. Ďoteraz sa podarilo spracovať (už spomenuté) povodie Oravy (Majtán – Rymut, 1985), povodie Slanej (Sičáková, 1996), Dunajca (Rymut – Majtán, 1998), Ipľa (Majtán – Žigo, 1999), Turca (Krško, 2003), Nitry (Hladký, 2003). Plánuje sa spracovanie hydronymie povodia Hrona (Krško), pripravuje sa kolektívne spracovanie hydronymie povodia Váhu (vrátane Dudváhu a Čiernej vody – Krško – Gigerová – Majtán – Zaťková – Hladký). Projekty spracovania hydronymie jednotlivých povodí sa plánujú aj na východnom Slovensku – povodie Hnilca (Sedláková) a Torysy (Gerlaková).

Veľký dôraz (v súvislosti so spracovaním hydronymie Slovenska) treba venovať diplomovým prácam. Diplomanti by mali spracovať základne členenie povodia podľa vodohospodárskej mapy v mierke 1:50 000, heuristickým výskumom získať nárečovú podobu názvov, excerptovať im dostupné mapy v rozličných mierkach, excerptovať turistické príručky daného regiónu a doložiť historické názvy spracované v klasickom diele V. Šmilauera *Vodopis starého Slovenska* (1932).

Spracovanie hydronymie vodného toku znamená získať podobu názvov, ktoré sa používajú v súčasnosti (synchrónny aspekt), ale pre komplexný pohľad je dôležitý aj diachrónny aspekt – teda získať aj podoby, ktoré sa používali v minulosti. Synchrónno-diachrónny pohľad umožní analyzovať rôzne motivačné činitele, ktoré sa menili v časovej následnosti, a zároveň môžeme analyzovať lexikálne východiská slovenských hydroným. Projekt Hydronymia Slovenska umožní porovnať apelativne východiská slovenských hydroným s ostatnými slovanskými hydronymami. Neskôr bude možné analyzovať modeľovú štruktúru slovenských hydroným...

Súčasnú podobu hydronymie získame z vodohospodárskych máp (M 1:50 000). Postup je taký, že smerujeme od ústia hlavného toku proti prúdu k najbližšiemu prítoku. Tu určíme, či ide o prítok z ľavej alebo pravej strany¹. Takto postupujeme po tomto skúmanom toku a určujeme aj jeho ďalšie prítoky. Keď sa dostaneme až ku prameňu prítoku, vrátime sa k hlavnému toku a postupujeme k ďalšiemu prítoku. Takto pokračujeme až ku prameňu hlavného toku. Zistené názvy potokov si zapisujeme na pracovnú mapu, zároveň tvoríme hydrografické členenie toku, čiže zapisujeme pod seba vodné toky od ústia hlavného toku proti prúdu tak, že jednotlivé prítoky odsadíme tabulátorom vždy podľa toho, či ide o tzv. prítok I. stupňa alebo II., prípadne vyšších stupňov. Za jednotlivé toky uvedieme, či ide o pravý/ľavý prítok:

¹ Smr prítoku sa určuje smerom (čelom) po prúde toku – po ľavej strane sú ľavé prítoky, po pravej sú pravé.

HRON
Liešňanský potok (1) ľ.
Putíkov ľ.
Novobanský potok p.
Starohutský potok p.
Sedlový potok (1) ľ.
Sklený potok ľ.
Drozdovo p.
Rovienka ľ.
Zajačí potok (2) p.

Uvedené hydrografické členenie znamená, že do Hrona sa zľava vlieva Liešňanský potok, do ktorého zľava ústí Putíkov. Ďalším prítokom Hrona (proti prúdu) je pravý prítok pod názvom Novobanský potok, do ktorého sa sprava najprv Starohutský potok, do ktorého zľava ústí Sedlový, potom Sklený potok a sprava potok Drozdovo. Po Starohutskom potoku je ďalším prítokom Novobanského potoka ľavý tok Rovienky a pravý prítok pod názvom Zajačí potok.

Číselné indexy pri Liešňanskom, Sedloven a Zajačom potoku znamenajú, že takto pomenovaných potokov je na povodí Hrona niekoľko. Spracovanie hydronymie znamená, že sa nezbiera lexika hydronymie, ale zapisujeme a analyzujeme jednotlivé onymické body (vodné toky). Preto musíme zapisat' všetky získané názvy jednotlivých onymických bodov a rovnaké názvy môžeme odlišiť len pomocou indexov. Pri výskytu rovnakých názvov hovoríme o onymickej polysémii alebo o onymickej homonymii (Krško, 2002, s. 147 – 150). Pričinou vzniku týchto mikroštruktúrnych vzťahov je motivácia pomenovania – pri onymickej polysémii ide o rovnakú motiváciu a aj rovnakú formu názvu – napr. v povodí Turca sa vyskytuje niekoľkokrát názov Biely potok: *Biely potok (1)* – ľavý prítok Turca ústiaci v časti Požehy, *Biely potok (2)* – pravý prítok Turca ústiaci severne od Blažoviec, *Biely potok (3)* – pravý prítok Briešťanky, *Biely potok (4)* – pravý prítok Belianskeho potoka, *Biely potok (5)* – pravý prítok Vôdok (Krško, 2002, s. 150). Pri onymickej homonymii ide o rovnakú formu názvu, ale motivácia je rozdielna – napr.: *Široká (1)* – ľavý prítok Teplice – názov vznikol podľa širokého toku, *Široká (2)* – ľavý prítok Turca – názov vznikol z hydronyma *Široký potok*, *Široká (3)* – ľavý prítok Slovianskeho potoka – názov vznikol podľa terénneho názvu *Široká* (dolina) (Krško, 2002, s. 148).

Je pochopiteľné, že pri opise vód celého Slovenska zaznamenáme mnohonásobný výskyt pomenovania typu Biela voda, Čierna voda, Biely potok, Čierny potok, Hlboký potok, Miľanský potok, Studený, Široká a pod. Problémom bude správne zoradenie týchto názvov podľa indexov. Východiskom by malo byť hydrografické členenie voči hlavnému toku, ktorý odvádzá vody Slovenska – Dunaja². Polysémické názvy by mali mať najmenší index smerom od dolného toku

² Podľa hydrologov odvádzá Dunaj asi 94% vód na Slovensku (ústia do Čierneho mora), zvyšok odteká do Visly, ktorá ústí do Baltského mora.

Dunaja v Maďarsku. Tu je prvým (čavým) prítokom Tisa, do ktorej sprava ústí najprv rieka Slaná (a jej prítoky na Slovensku). Vyšší index by mali vodné toky povodia Hornádu a Ondavy. Postupne by sme indexmi označili polysémické názvy povodia Ipľa, Hrona, Váhu a Moravy. V „indexovom“ rade by boli posledné vodné toky, ktoré neústia do Dunaja, ale do Visly. Poradie by bolo podobné – prvé by sme označili východoslovenské prítoky Popradu (ten je pravým prítokom Dunajca) a potom polysémické názvy prítokov Dunajca.

Zistené (standardizované) názvy zoradené v hydrografickom členení prepísme do heslára hydroným, ktorý je radený abecedne. Štruktúra hesla je nasledujúca:

Ivančinský potok p. Turiec, 5,8 km; pramení Z od Diviak, ústi v Ivančinej.

VMP. 50: 36 – 11; Šmil. Nr. 236

VN: 1248 Konotopa KrižM 164

1248 Konapota TR 84

1254 riv. Konotopa CDSI II, Nr. 459, s. 319; Šmil. 322; Mál. 86

1254 riv. Conotopa CDH IV/2, 242

1736 Konopotam Beň II., 300

1892 Konotopa KrižS. 424

1898 Konotopa KrižM 163

1944 Konotopa Šk. 89

1973 Konotopa Lich. 22 – 23

1981 Ivančiná VMP. SSR

1988 Ivančinský VMP. oz.

1990 Ivančinský potok VMP. ČSFR

1996 Konotopa Beň. 75

náreč.: Ivančiná Ivan.

Konotope Ivan.

ON: Konotopa

1248 Konotopa Beň. 75

1248 Kanapota TR 74

1414 Konotopa Beň. 76

1430 Konothaba Beň. 76

ON: Ivančiná

1423 Iwankfalua VSO I, 495

1536 Iwanchynffalva VSO I, 495

1786 Iwančina VSO I, 495

Etym.: Názov Konotopa (*z. koň a topit*) vznikol podľa charakteristiky brehov toku – močaristé brehy, pri prechode potoka sa topili konci (Šmil. s. 463 – 464); názvy Ivančiná, Ivančinský potok boli motivované osadným názvom Ivančiná.

Lit.: Šmil. s. 55, 463 – 464; Beň. s. 75 – 79

Priklad vodného toku Ivančiná je na tok, ktorý priamo ústi do Turca. Vodný tok vyššieho stupňa sa zapíše takto:

Lubovná p. Nečpalský potok (→ Beliansky potok → Turiec), 1,8 km; pramení J pod Hradišťom (891 m n. m.), preteká Lubovnou dolinou, ústi V od Nečpál.

VMp. 50: 36 – 11; 36 – 12

VN: 1958 *Lubovná* VFat.

1973 *Lubovná* Lich. 26

1988 *Jastrabský* VMp. oz.

náreč.: *Lubovná* Nečp.

TN: 2000 *Lubovná dolina* VF

2000 *Jastrabské* (vrch) VF

Etym.: Názov *Lubovná* vznikol podľa terénnego názvu *Lubovná dolina* (to z apel. *lub* (psl. *lubъ*) – dolina s listnatým porastom); podoba *Jastrabský* bola motivovaná pomenovaním vrchu *Jastrabské*, pod ktorým potok pramení. V turčianskom nárečí sa názov *Lubovná* vyslovuje mäkkou.

Hlavička hesla pozostáva z kodifikovaného pomenovania toku (záväzné sú najmä názvy uvedené vo vodohospodárskych mapách), potom nasleduje smerovanie vtoku (pravý/lavý), do čoho ústi (ak ide o prítok vyššieho stupňa, píše sa celé smerovanie prítokov až po hlavný tok), dĺžka toku v kilometroch, lokalizácia prameňa a ústia (lokalizácia je často veľmi dôležitá pri zisťovaní motivácie názvu – okolité vrchy, doliny, obce, čož ktoré tok preteká...).

Po hlavičke nasleduje číslo vodohospodárskej mapy v mierke 1:50 000 (VMp. 50), ktoré je uvedené v pravom hornom rohu mapy. Pri dlhom toku ide o niekoľko máp (napr. Turiec sa nachádza na mapách č. 26 – 33; 36 – 11; 36 – 13; 36 – 14). Potom nasleduje číslo potoka, ako ho registruje V. Šmilauer (1932). Nasledujú historické doklady názvov s rokom zápisu, presnou podobou a literatúrou, kde sme názov ziskali.

Po zápisoch hydroným zapíšeme doklady na teréne názvy (TN), pripadne osadné názvy (ON) – ojkonymá, ktoré motivovali názov potoka.

V etymológii vyložíme všetky podoby analyzovaného názvu. Dôležitú literatúru k etymológii môžeme uviesť na koniec hesla.

Zaniknuté vodné toky alebo tie, ktoré nevieme presne priradiť k súčasným názvom, uvedieme tiež do heslára, ale ich označíme indexom +:

+ **Izov** prítok Mútnika, dnes neidentifikovaný tok medzi Skleným a Dolnou Štubňou.

VMp. 50: 36 – 11; 36 – 13

VN: 1364 *Izov* Beň. 151

1364 *Isowpothaka* KrižS. 156

1892 *Izov* KrižS. 156

Etym.: Názov *Izov* pochádza z maďarského apel. *izzó* = *teplica*. Motiváciou bola teda teplá voda.

Sútok s Mútnikom bol hraničným bodom pri vymedzení bezmennej osady od hraníc Skleného a Dolnej Štubne (Beň. 151).

Rovnaké názvy označíme indexom (musia byť v súlade s indexmi v hydrografickom členení) a radíme ich podľa poradového čísla:
Čierny potok (1) → Čierna voda (1)

Čierny potok (2) p. Turice, 5,5km, pramení Z od Nečpál, ústí pri Koščanoch nad Turcom.

VMp. 50: 26 – 33; 36 – 11

VN: 1976 *Čierny potok* Div.

1981 *Čierny potok* VMp. SSR

1983 *Čierny potok* MT 50

1988 *Čierny potok* VMp. oz.

1989 *Čierny potok* ZMp. ČSSR

1990 *Čierny potok* VMp. ČSFR

1994 *Čierny potok* GNMi. 37

1997 *Čierny potok* MF-MH

1998 *Čierny potok* MT – okr.

Etym.: → vyššie

Iné podoby názvov, ktoré analyzujeme v rámci hlavného hesla, uvedieme v abecednom poradí a odkážeme na hlavné heslo:

Bysterec → Bystrica

Bystrá → Dedinský potok

Do abecedného heslára zapisujeme súčasné i historické názvy. Často tak dochádza k ďalšiemu mikroštruktúrnemu javu – polyonymii (Krško, 2002, s. 144) v diachronnej rovine. Zmena názvu bola najčastejšie vyvolaná zmenou motívacie – zmenou tzv. relačného objektu. Preto je dôležité konfrontovať vodohospodárske mapy so základnými mapami, v ktorých môžeme nájsť základné motivačné faktory – názov vrchu, pod ktorým vodný tok pramení, názov doliny, lokality alebo obce, cez ktorú tok preteká... Pri nedostatočnej analýze základnej mapy sa niekedy nedá presne analyzovať motívacia niektornej podoby vodného toku:

Želobudzský potok p. Hradná (→ Slatina (1) → Hron), 10,5 km; nová orientácia toku: pramení Z od Želobudzkej skaly (1115 m n. m.), tečie cez Macákovu dolinu a samotu Macáková, ústí J od Želobudze.

pôvodná orientácia toku: pramení V od Hrochote, ústí J od Želobudze

VMp. 50: 36 – 32, 36 – 41

VN: 1876 *Želobudský potok* Špec. 75

1884 *Zalobudzky p.* TMP. 25

1900 *Zsalobudzsky p.* VM

1965 *Želobudský potok* HP

1971 *Želobudský potok* HČ

1971 *Želobudzský potok* ZMp. 50

1971 *Želobudský potok* ZMp. 50

1973 *Majerský potok* ZMp. 10

1973 *Želobudský potok* CMp.Zv

1997 Želobudský potok PCTMp.Gemer

1988 Macákov VMp. oz.

1990 Želobudský potok VMp. DT

2000 Želobudský VP, 141

TN: Macáková

1990 Macáková VMp. DT

ON: Želobudza

Etym.: Názov Želobudský potok bol motivovaný osadným názvom Želobudza, pomenovanie Majerský potok motivovalo apelativum majer (Želobudza je bývalý majer), názov Macákov vznikol podľa pomenovania doliny, cez ktorú preteká.

Rovnakú štruktúru ako tečúce vody majú aj stojaté vody (vodné nádrže, rybníky), pri ktorých sa však neuvádzajú dĺžka toku, ale vodná plocha. Do tohto oddielu sa zapisujú aj prameňe a vodopády:

Budiš prim. v obci Budiš (dnešná plnička).

VMp. 50: 36 – 11

VN: 1736 Budischensis Bel. 302

1920 kyslá voda na Budiši Zg. 27

1947 Budiš BojT. 14

1994 Budiš Kem. 45

ON: Budiš

1616 Budis VSO I, 253

1773 Budiss VSO I, 253

Etym.: Názov Budiš bol motivovaný osadným názvom Budiš (to z osobného mena Budiš < Budsław) a pomenúva prameň nachádzajúci sa v obci.

Ďanovský rybník v. n. 2,97 ha J od Ďanovej.

VMp. 50: 36 – 11

VN: rybník pri Ďanovej Nov. 46

1981 Ďanovský rybník VMp. SSR

1997 Ďanovský rybník TT

1998 Ďanovský rybník MT - okr.

ON: Ďanová

1252 Villa Jank VSO I, 304

1331 Dean VSO I, 304

1436 Dyanfalva VSO I, 304

1773 Dianowa VSO I, 304

Etym.: Názov Ďanovský rybník vznikol podľa osadného názvu Ďanová, pretože rybníky boli vybudované v chotári tejto obce. Rybník bol vybudovaný na mieste bývalého rašeliniska r. 1967.

Malý Necpalský vodopád vdp., výška 1,2m, 750m n. m., nachádza sa pri ústí potoka Prierastlé do Necpalského potoka, kataster Necpál.

VMp. 50: 26 – 34

VN: 2000 *Malý Necpalský vodopád* VF

2001 *Malý Necpalský vodopád* Pov.

Etym.: Názov *Malý Necpalský vodopád* vyjadruje malú výšku vodopádu a príslušnosť k hlavnému toku (Necpalský potok).

Spracovanie celej hydronymie Slovenska by posunulo slovenskú onomastiku a jazykovedu výrazne dopredu a bolo by dôstojným vstupom slovenskej vedy do európskeho priestoru, ktorého súčasťou (aj de iure) už čoskoro budeme.

Literatúra

HLADKY, Juraj: Hydronymia povodia Nitry. Rukopis dizertačnej práce. Bratislava: Slavistický kabinet JÚLŠ SAV 2003. 327s.

KRŠKO, Jaromír: Mikroštruktúrne vzťahy v onymii. In: Slovenská reč, 2002, roč. 67, č. 3, s. 142 – 152.

KRŠKO, Jaromír: Hydronymia povodia Turca. 1. vyd. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela 2003. 167 s. ISBN 80-8055-763-2

MAJTÁN, Milan – RYMUT, Kazimier: Hydronymia dorzecza Orawy. Wrocław – Warszawa – Kraków – Łódź: Wydawnictwo PAN 1985. 141 s.

MAJTÁN, Milan – ŽIGO, Pavol: Hydronymia povodia Ipľa. 1. vyd. Bratislava: Jazykovedný ústav E. Štúra SAV – Filozofická fakulta Univerzity Komenského 1999. 116 s. ISBN 80-88870-12-7

RYMUT, Kazimier – MAJTÁN, Milan: Gewässernamen im Flussgebiet des Dunajec (Nazwy wodne dorzecza Dunajca). Stuttgart: Franz Steiner Verlag 1998. 516 s. ISBN 3-515-07235-7

SIČÁKOVÁ, Ľubica: Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej. 1. vyd. Prešov: Pedagogická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika 1996. 108 s. ISBN 80-88697-24-7

ŠMILAUER, Vladimír: Vodopis starého Slovenska. Bratislava: Učená společnost Šafaříkova 1932.

ŽIGO, Pavol: Hydronymia Slovenska a Hydronymia Europaea. In: Slovenská reč, 1994, roč. 59, č. 3, s. 150 – 155.